

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของ พระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ จำแนกตามอายุ พรรษา ระดับการศึกษาทางธรรม ระดับการศึกษาทางโลก และตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการ ต่างกัน และ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods) โดยการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นพระสังฆาธิการ ในจังหวัดกระบี่ จำนวน ๑๒๒ รูป กำหนดกลุ่มตัวอย่างด้วยการสุ่มตัวอย่างตามแบบของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๙๒ คน ส่งแบบสอบถามและเก็บกลับด้วยตนเอง เก็บข้อมูลได้จำนวน ๘๘ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๕๖ แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสถิติทดสอบเอฟ (F-test) และทดสอบความแตกต่างค่าเฉลี่ยรายคู่ด้วยวิธี LSD (Least Significant Difference) ส่วนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ รูป แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) สังเคราะห์ข้อมูล (Content synthesis) ที่ความสรุป แล้วนำเสนอด้วยการบรรยาย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้จึงแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์

เครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย อายุ พรรษา ระดับการศึกษาทางธรรม ระดับการศึกษาทางโลก และตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการ

ตอนที่ ๒ บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ จำนวน ๔ ด้านประกอบด้วย ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านการใช้สื่อการสอน และ ๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่” สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

๕.๑.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

พระสังฆาธิการผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่ มีอายุ ๔๕ – ๖๔ ปี มีจำนวน ๓๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๑๘ มีพรรษา ๑๕ พรรษาขึ้นไป มีจำนวน ๔๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๗๓ มีวุฒิการศึกษาทางธรรม ระดับนักธรรมชั้นเอก มีจำนวน ๕๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๗๗ มีวุฒิการศึกษาทางโลก ระดับปริญญาตรี มีจำนวน ๓๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๖๔ มีตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการ เป็นเจ้าอาวาส ๔๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๕๕

๕.๑.๒ ระดับบทบาทการจัดการศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ มีดังนี้

ผลการวิจัย บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้ พระสังฆาธิการบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยภาพรวม ทั้ง ๔ ด้าน อยู่ในระดับมาก

เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก

๕.๑.๓ ผลการศึกษาเปรียบเทียบระดับบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ จำแนกตาม อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางโลก และตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการ ต่างกัน มีผลการเปรียบเทียบสรุปได้ดังนี้

๑. อายุ บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ที่มีอายุต่างกัน พบว่า โดยรวม พระสังฆาธิการมีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการ ที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ ทุกด้าน

๒. พรรษา บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ที่มีพรรษาแตกต่างกัน พบว่า โดยรวม พระสังฆาธิการมีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่มีพรรษาแตกต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ทุกด้าน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕

๓. วุฒิการศึกษาทางธรรม บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมแตกต่างกัน พบว่า โดยรวม พระสังฆาธิการมีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมแตกต่างกันมีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ทุกด้าน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕

๔. วุฒิการศึกษาทางโลก บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน พบว่า โดยรวม พระสังฆาธิการมีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการ ที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกแตกต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ทุกด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕

๕. ตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการ บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ที่มีประสบการณ์ในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการที่ต่างกัน พบว่า โดยรวม พระสังฆาธิการมีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ด้านการวัดผลและประเมินผล แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ ส่วนด้านอื่นๆ พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕

๕.๑.๔ ผลการศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่

๑. ด้านหลักสูตร ควรมีการประชุมปรึกษา ตลอดจนจนถึงการเชิญวิทยากรมาบรรยาย ถวายความรู้ ให้พระสังฆาธิการได้เข้าใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาธรรมศึกษา ก่อนนิมนต์ พระสังฆาธิการในจังหวัดกระบี่ มาร่วมประชุมกัน เชิญผู้ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตร ธรรมศึกษา มาให้ความรู้พระสังฆาธิการ เกี่ยวกับหลักสูตร ให้ท่านได้มีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาพระสังฆาธิการ นำหลักสูตรที่มี อยู่แล้ว ร่วมพิจารณากับพระสังฆาธิการ ระดมสมองในการผลิตหลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เรียนใน สังคมยุคปัจจุบัน การจัดการศึกษาธรรมศึกษา ในส่วนภูมิภาค ควรส่งเสริมรับผิดชอบจัดการเรียนการสอนโดยให้มีหน่วยงานหรือตำแหน่งเฉพาะเพื่อรับผิดชอบงานในส่วนนี้ หลักสูตรต้องเหมือนกัน แบบ มาตรฐานทั่วประเทศ

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน เจ้าคณะจังหวัดควรนิมนต์เจ้าคณะอำเภอรับไปจัดประชุมพระสังฆาธิการในเขตอำเภอให้แบ่งงานกันลงไปทำการสอน นักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ แต่ละอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดคอยติดตามผลงานว่าได้สั่งการไปแล้วนั้น ปัญหาและอุปสรรค สนับสนุนปัจจัยตั้งกองทุนเพื่อจัดการจัดการเรียนการสอนได้ ควรจัดให้มีเรียนโดยระบุเป็นวิชาในโรงเรียนอยู่ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนอย่างแท้จริง จัดการเรียนการสอนเป็นไปตามอธยาศัย ส่งเสริมบทบาทพระสังฆาธิการอย่างน้อยมีพื้นฐาน นธ.เอก พระสังฆาธิการมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร จัดให้มีการอบรมสัมมนาการสอน ต้องมีแผนการสอนที่ชัดเจน

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน นิมนต์พระที่ทำหน้าที่สอนในโรงเรียนมาร่วมกันคิดมาร่วมกันทำ แต่ละบทเรียนว่าควรใช้สื่อประเภทไหน มอบหมายให้แต่ละรูปหรือแต่ละกลุ่มไปจัดหาสื่อ ให้การอุปถัมภ์ สื่อการสอนได้ตามความเหมาะสม นำสื่อการเรียนการสอนธรรมศึกษาในปัจจุบันไปใช้ในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ควรมีสื่อการสอนที่ยึดแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ สื่อการสอนนำมาสอนจากเรื่องจริง สถานที่จริง

๔. ด้านการวัดผลประเมินผล พระสังฆาธิการควรดำเนินการวัดผลประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และควรทำหลายๆ วิธี เช่น ให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดประจำบทเรียนเรียกนักเรียนมาสัมภาษณ์ ให้ทำรายงานให้อ่านพร้อมกันในชั้นเรียน ให้เขียนตามคำให้ทำข้อสอบก่อนสอบจริง สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนดีขึ้นหรือเลวลง ควรมีการวัดผลด้านต่างๆ เช่น ด้านพฤติกรรมของนักเรียน ด้านวัดความรู้จากการเรียนการสอน ด้านการสัมภาษณ์ ด้านการใช้ชีวิตประจำวันโดยนำเอาธรรมะมาใช้ในชีวิต ที่ทำให้ชีวิตมีความสุข มีเหตุผล ในการดำรงชีวิตประจำวัน ด้านคุณภาพการสอนจากครู นักเรียน ผู้ปกครองในสถานศึกษาเหล่านั้น ที่แสดงออกเป็นผล โดยแบบสอบถาม สัมภาษณ์ ผู้เกี่ยวข้อง โรงเรียนที่มีผลการเรียนการประเมินผลผ่านเกณฑ์ ผู้รับผิดชอบควรได้รับความดีความชอบตามสมควร

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๒.๑ บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่

จากการศึกษาวิจัยบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดและประเมินผล ก็อยู่ในระดับมากเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูศรีกิตติวรการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการศึกษา

พระปริยัติธรรม แผนกธรรมฝ่ายธรรมศึกษา สำนักเรียนคณะจังหวัดนนทบุรี ภาค ๑” พบว่า สภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ฝ่ายธรรมศึกษา สำนักเรียนคณะจังหวัดนนทบุรี ภาค ๑ โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการสร้างโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาผู้เรียนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการจัดองค์กร ด้านการจัดสภาพแวดล้อมภายใน และสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการจัดครูและบุคลากรทางการศึกษา ด้านการจัดการหลักสูตรและการเรียนการสอน และด้านการจัดการความสัมพันธ์กับชุมชน ล้วนแต่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง^๑ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระบัญชา ฤทธิงาม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสอนของครูกับประสิทธิผลของการจัดการศึกษาธรรมศึกษา สำนักเรียนในจังหวัดชลบุรี” พบว่า พฤติกรรมการสอนของครู โดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงระดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ด้านการเตรียมการเรียนการสอน ด้านการสอน และการวัดและประเมินผล ตามลำดับ ประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาธรรมศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก^๒

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยเป็นรายด้านสามารถนำมาอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร ผู้บริหารให้ความสำคัญในด้านหลักสูตร มีความรู้ด้านโครงสร้างหลักสูตรธรรมศึกษา มีความเข้าใจในจุดประสงค์ของหลักสูตรธรรมศึกษา มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีวิเคราะห์หลักสูตรก่อนนำไปสอน มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการกำหนดเนื้อหาหลักสูตรให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดทำหลักสูตรการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจง่าย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาไชยา ขยสิทธิ์ (เสนแสนยา) ได้ทำวิจัยเรื่อง ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรธรรมศึกษา ที่พระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา มีความเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรธรรมศึกษา ทั้งในส่วนที่เป็นข้อดีและข้อเสียตามประสบการณ์การสอนไม่แตกต่างกันนักดังนี้ ข้อดี เนื้อหาหลักสูตรสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพอสมควร โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ทางด้านทฤษฎีมากกว่าด้านปฏิบัติ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักแก้ไขปัญหาและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และส่งเสริมให้คน

^๑ พระครูศรีกิตติวรการ, “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมฝ่ายธรรมศึกษาสำนักเรียนคณะจังหวัดนนทบุรีภาค ๑”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^๒ พระบัญชา ฤทธิงาม, “ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสอนของครูกับประสิทธิผลของการจัดการศึกษาธรรมศึกษา สำนักเรียนในจังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

เป็นคนดีรู้จักนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก มีเนื้อหาหลักสูตรที่ทันสมัยเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ผู้นำไปปฏิบัติสามารถดำรงชีวิตเป็นสุขได้ตลอดชีวิต^๓

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารให้ความสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการส่งเสริมการเรียนการสอนธรรมศึกษาในเขตปกครองของตน มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการประชุมวางแผนการจัดการเรียนการสอน มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเนื้อหา มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ทำให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูศรีกิตติวราร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมฝ่ายธรรมศึกษาสำนักเรียนคณะจังหวัดนนทบุรี ภาค ๑” พบว่า ด้านการสร้างโอกาสทางการศึกษา และการพัฒนาผู้เรียนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการจัดองค์กร ด้านการจัดสภาพแวดล้อมภายใน และสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการจัดครูและบุคลากรทางการศึกษา ด้านการจัดการหลักสูตรและการเรียนการสอน และด้านการจัดการความสัมพันธ์กับชุมชน ล้วนแต่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง^๔

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ผู้บริหารได้มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดทำสื่อในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา มีการสนับสนุนงบประมาณในการจัดหาสื่อเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน มีการสนับสนุนและการส่งเสริมในการจัดหาสื่อเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้เพียงพอกับความต้องการ มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีสื่อการสอนที่มีความหลากหลาย มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีสื่อการสอนอยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้งาน ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **แสงจันทร์ มโนสร้อย** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการเรียนการสอนจริยธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนในอำเภอเวียงหนองล่อง” พบว่า การจัดทำสื่อที่ไม่สอดคล้องกับพุทธวิธีการสอนตลอดจนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวัดประเมินผลที่สอดคล้องกับเนื้อหาเทคนิควิธีตามหลักพุทธธรรม เนื่องจากครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการอบรมเกี่ยวกับการสอนจริยธรรมดังนั้นในการพัฒนาการเรียนการสอนจึงต้องการครูผู้สอนที่มีประสบการณ์มีความรู้ความสามารถทางจริยธรรมโดยเฉพาะส่วน

^๓ พระมหาไชยา ขยสิทธิ (เสนแสนยา), “ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^๔ พระครูศรีกิตติวราร, “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมฝ่ายธรรมศึกษาสำนักเรียนคณะจังหวัดนนทบุรีภาค๑”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

การดำเนินการสอน ครูผู้สอนประสบปัญหาในเรื่องของนักเรียนขาดทักษะในการตั้งคำถามและทักษะในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง วิธีการสอนที่ใช้สอนส่วนมากคือแบบศูนย์การเรียนรู้และแบบอภิปราย โดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการเรียนรู้แต่นักเรียนต้องการให้ครูสอนโดยให้ทำกิจกรรมต่างๆ เสริมบทเรียนที่มีอยู่แล้ว และให้มีการแสดงบทบาทสมมติให้ศึกษาจากสถานที่จริงรวมทั้งให้ครูผู้สอนใช้วิธีการสอนหลายๆวิธีด้านการใช้สื่อและอุปกรณ์การสอนครูผู้สอนประสบปัญหาเรื่องสื่อการจัดทำสื่อการสอนที่มีไม่เพียงพอ ขาดสื่อการสอนที่ทันสมัย เช่น สไลด์วีดิทัศน์สื่อที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นรูปภาพจากหนังสือ นิตยสาร ภาพข่าว เหตุการณ์ ซึ่งนักเรียนต้องการให้ครูใช้สื่อหลายๆ ประเภทประกอบการเรียนการสอนนอกจากนี้ครูผู้สอนต้องการให้มีการอบรมให้ความรู้ในการจัดทำสื่อการสอน และต้องการสื่อที่ทันสมัย สะดวกต่อการใช้และให้มีความเพียงพอต่อนักเรียนด้วย^๕

๔. ด้านการวัดและประเมินผล ผู้บริหารให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการสอบธรรมศึกษาสนามหลวง มีความเข้าใจเกณฑ์ในการวัดผลของธรรมศึกษา สนามหลวง มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการวัดผลความรู้ของผู้เรียนก่อนเรียน มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการวัดผลการเรียนรู้ก่อนเข้าสอบวัดผลสนามหลวง มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการประเมินการสอนอาจารย์ผู้สอนธรรมศึกษาและนำผลการประเมินมาพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ **กรมวิชาการ** กล่าวว่า การวัดประเมินผลเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการจัดการเรียนการสอนการวัดผลประเมินผลจึงสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑) การประเมินผลก่อนเรียนเพื่อช่วยให้ครูได้ทราบความสามารถของแต่ละคนเพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาตัดสินว่าจะมีความสามารถเพียงพอในการศึกษาต่อหรือไม่ หากไม่ดีพออาจทำการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

๒) การประเมินผลระหว่างเรียนเมื่อมีการสอนไประยะหนึ่งครูควรจะได้มีการประเมินผลนักเรียนตามจุดประสงค์ของรายวิชาเหล่านั้นเพื่อจะได้ทราบว่ามีความสามารถพอหรือไม่ ควรจะก้าวไปข้างหน้าได้หรือยัง

^๕ แสงจันทร์ มโนสร้อย, “สภาพการเรียนการสอนจริยธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนในอำเภอเวียงหนองล่อง”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๓) การประเมินผลหลังการเรียนรู้เป็นการประเมินผลที่ครอบคลุมจุดประสงค์ด้านต่างๆหลายจุดประสงค์เป็นการประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถเพื่อดูว่าตั้งแต่ต้นจนบัดนี้นักเรียนมีความรู้ความสามารถตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่างๆ มากน้อยเพียงใด^๖

๕.๒.๒ ผลการเปรียบเทียบบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางโลก และตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการ แตกต่างกัน

๑) จากสมมุติฐานการวิจัยที่ว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา จังหวัดกระบี่ แตกต่างกัน

ผลการวิจัยพบ ว่าพระสังฆาธิการที่มีอายุแตกต่างกัน มีระดับบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐาน โดยพระสังฆาธิการผู้ตอบแบบสอบถาม ที่มีอายุ ๒๕ - ๔๔ ปี และอายุ ๔๕-๖๔ ปี มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ มากกว่า พระสังฆาธิการ ที่มีอายุ ๖๕ ปีขึ้นไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระสังฆาธิการที่มีอายุ ๒๕ - ๖๔ ปี เป็นช่วงอายุที่มีความกระตือรือร้นและสนใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จึงทำให้บทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระเกษมศักดิ์ วรสุโข (อาสนะทอง)** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์” ผลวิจัย พบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในอำเภอชุมแสง ด้านการศาสนศึกษาอยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า พระภิกษุที่มีอายุที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕^๗

๒) จากสมมุติฐานการวิจัยที่ว่า พระสังฆาธิการที่มีพรรษาต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา จังหวัดกระบี่ แตกต่างกัน

^๖ กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, “การศึกษาวิจัยรูปแบบและแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสังคมไทย : สภาพความเป็นจริงและความคาดหวังของผู้เรียนธรรมศึกษาทุกระดับชั้น”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

^๗ พระเกษมศักดิ์ วรสุโข (อาสนะทอง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก.

ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการที่มีพรรษาแตกต่างกัน มีระดับบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยรวม ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า พระสังฆาธิการผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมาก เป็นผู้มีพรรษาใกล้เคียงกัน หรือพรรษา ก็ไม่เป็นอุปสรรคปัญหาในการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ การจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จึงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเป้าไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระธนดล นาคพิพัฒน์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการศาสนศึกษา อยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบพบว่า พระสังฆาธิการ ที่มีจำนวนพรรษา ที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^๔

๓) จากสมมุติฐานการวิจัยที่ว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา จังหวัดกระบี่ แตกต่างกัน

ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรม แตกต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยรวม ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า วุฒิการศึกษาทางธรรม ไม่ส่งผลต่อพระสังฆาธิการ ในมีบทบาทในการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระใบฎีกาสุชิน กิตติทินโน (แสงเพชร)** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ด้านศาสนศึกษา ศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของเจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณร ต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม พบว่า การมีวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีความเห็นโดยโดยรวมไม่แตกต่างกัน^๕

๔) จากสมมุติฐานการวิจัยที่ว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา จังหวัดกระบี่ แตกต่างกัน

^๔ พระธนดล นาคพิพัฒน์, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๕.

^๕ พระใบฎีกาสุชิน กิตติทินโน (แสงเพชร), “ประสิทธิภาพการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ

ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยพระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่ำกว่าปริญญาตรี มีความบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยภาพรวม น้อยกว่าพระสังฆาธิการ ที่มีวุฒิการศึกษาทางโลก ระดับปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรี ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระสังฆาธิการที่มี วุฒิทางโลกที่แตกต่างกัน ก็มีบทบาทในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ (พรสุทธิชัยพงศ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี” ผลวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพด้านการศาสนศึกษาอยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบทัศนะของพระภิกษุและสามเณรต่อประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุและสามเณร มีทัศนะต่อประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสไม่แตกต่างกันตาม วุฒิการศึกษา สามัญจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๐}

๕) จากสมมติฐานการวิจัยที่ว่า พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษา จังหวัดกระบี่ แตกต่างกัน

ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการต่างกัน มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ โดยรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยพระสังฆาธิการ ที่มีตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการเป็นเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่ มากกว่า พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งในการทำหน้าที่พระสังฆาธิการเป็นเจ้าอาวาส ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะผู้ปกครองระดับเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาธรรมศึกษาเพราะมีหน้าที่ต้องเข้าไปดูแลการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ส่วนพระสังฆาธิการที่เป็นเจ้าอาวาสโดยส่วนมากจะมอบหมายหน้าที่การงานด้านการศึกษาให้รองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาถาวร อภิขุโว (วิเศษเลิศ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ” ผลการวิจัย พบว่า โดยภาพรวมประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาด้าน

^{๑๐}พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ (พรสุทธิชัยพงศ์), “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ข.

การศาสนการศึกษา พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พระสงฆ์ที่มีตำแหน่ง พบว่า พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมืองจังหวัดบึงกาฬ ไม่แตกต่างกัน^{๑๑}

๕.๒.๓ แนวทางส่งเสริมบทบาทการจัดการศึกษาธรรมศึกษาของพระสังฆาธิการ จังหวัดกระบี่

๑.ด้านหลักสูตร ควรมีการประชุมปรึกษาเชิญวิทยากรผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรธรรมศึกษา มาให้ความรู้พระสังฆาธิการ เกี่ยวกับหลักสูตร ถวายความรู้ให้พระสังฆาธิการได้เข้าใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาธรรมศึกษาและช่วยกันจัดรูปแบบหลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เรียน

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน ควรจัดประชุมพระสังฆาธิการในเขตให้แบ่งงานกันลงไปทำการสอน นักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ แต่ละโดยมีติดตามผลงาน ปัญหาและอุปสรรคสนับสนุนปัจจัยตั้งกองทุนเพื่อการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

๓. ด้านสื่อการเรียนการสอน ควรนิมนต์พระที่ทำหน้าที่สอนในโรงเรียนมาร่วมกันคิด มาร่วมกันทำ แต่ละบทเรียนว่าควรใช้สื่อประเภทไหนมอบหมายให้แต่ละรูปหรือแต่ละกลุ่มไปจัดหาสื่อ ควรให้การอุปถัมภ์ เพื่อการจัดหาสื่อการสอนได้ตามความเหมาะสม

๔. ด้านการวัดผลประเมินผล ควรดำเนินการวัดผลประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และควรทำหลายๆ วิธี เพื่อเตรียมความพร้อมสู่การสอบในสนามหลวง และควรมีการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนดีขึ้นหรือไม่หลังจากการได้รับการศึกษา ควรมีการวัดผลด้านต่างๆ เช่น ด้านพฤติกรรมของนักเรียน ด้านวัดความรู้จากการเรียนการสอน ด้านการสัมภาษณ์ด้านการใช้ชีวิตประจำวันโดยนำเอาธรรมะมาใช้ในการชีวิต ที่ทำให้ชีวิตมีความสุข มีเหตุผล ในการดำรงชีวิตประจำวัน

^{๑๑} พระมหาถาวร อภิขุโว (วิเศษเลิศ), “ประสิทธิผลการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในอำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ

๕.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๑) การจัดการศึกษาธรรมศึกษาในปัจจุบันเป็นหลักสูตรเฉพาะที่กำหนดหลักสูตรโดยแม่กองธรรมสนามหลวง มีการจัดการศึกษาให้แก่คฤหัสถ์ผู้มีความสนใจในศึกษาพระธรรมวินัย โดยกำหนดให้มีการสอบวัดผลความรู้ปีละครั้ง กำหนดชั้นการเรียนรู้ เป็น ๓ ระดับ คือ ชั้นตรี โท และ เอก

๒) ในจังหวัดกระบี่มีการจัดการศึกษาธรรมศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสนใจได้ศึกษาโดยเฉพาะนักเรียนนักศึกษาที่สมัครเข้าศึกษาและขอเข้าสอบเป็นจำนวนมากในแต่ละปี มีการจัดการศึกษาโดยให้พระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถเข้าไปสอนให้ความรู้แก่นักเรียนตามโรงเรียนและสถานที่ต่างๆ โดยพระสังฆาธิการมีบทบาทเข้าไปมีส่วนสนับสนุนและส่งเสริมในการจัดการศึกษาธรรมศึกษาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาธรรมศึกษา

๓) การจัดการศึกษาธรรมศึกษา มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการอาศัยความร่วมมือกันระหว่างคณะสงฆ์และหน่วยงานทางราชการ อันเป็นต้นสังกัดของผู้ที่มีความสนใจจะศึกษา เพื่อประสานงานให้เกิดการดำเนินการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ ซึ่งพระสังฆาธิการมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเป็นบุคคลหนึ่งในการทำหน้าที่ประสานงาน เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพอย่างสูงสุด

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. กรมการศาสนาควรกำหนดนโยบาย และแนวทางในการพัฒนาการจัดการศึกษาธรรมศึกษาที่ชัดเจน ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

๒. กรมการศาสนาควรตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาการจัดการศึกษาธรรมศึกษา ที่จะมีส่วนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปดำเนินในชีวิตประจำวัน และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๓. กรมการศาสนาควรทำข้อตกลงกับกระทรวงศึกษาธิการเพื่อบรรจุการจัดการศึกษาธรรมศึกษาเข้าสู่ระบบการศึกษาภาคบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาการจัดการศึกษาธรรมศึกษาทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรของการจัดการศึกษาธรรมศึกษาที่สอดคล้องและเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน

๓. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการศึกษาธรรมศึกษาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ว่ามีปัญหาและอุปสรรคใดบ้างที่ทำให้การจัดการศึกษาธรรมศึกษายังไม่เป็นไปตามจุดประสงค์ที่วางไว้ เพื่อจะได้มีการแก้ไขและปรับปรุงการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและเกิดประโยชน์มากที่สุด